

AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

ТРАНЗИЦИЈА (ПОЉО)ПРИВРЕДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
- донети, ефекти и ограничења -

Р. Пејановић¹, М. Милановић², Д. Цвијановић³

Абстракт: Аутори разматрају актуелне проблеме транзиције пољопривреде Републике Србије, њене домете, ефекте и ограничења. Досадашње транзиционе реформе нису дале, по мишљењу аутора, очекиване позитивне ефекте. Узроци су системске природе. То се манифестује на различите начине: развојна нестабилност пољопривреде; неповољна аграрна структура и пад продуктивности; пад конкурентности; неефикасност аграрне политике; демографско пражњење и пропадање села; раст отпора променама.

Аутори предлажу мере и акције за превазилажење наведеног стања, како би се транзиција учинила ефикаснијом и подношљивијом.

Кључне речи: транзиција, криза, пољопривреда, аграрна политика, отпори променама, ограничења.

1. Увод

Транзиција у пољопривреди значи **процес преласка** са (до)садашњег модела (пољо)привреде на нов тржишни концепт привређивања, по угледу на развијене земље Европске Уније.

Транзиција подразумева **промене** на свим нивоима и у свим областима, тј. промене у реалној (материјалној) сфери и промене у „главама“. Реч је о промени парадигме и промени начина игре (или стратегије).

¹ Др Радован Пејановић, ред. проф., Пољопривредни факултет, Нови Сад.

² Др Милан Р. Милановић, ред. проф. Мегатренд универзитет, Београд.

³ Др Драго Цвијановић, научни саветник, Институт за економику пољопривреде, Београд.

1. Радна хипотеза

У досадашњем периоду транзиционе реформе у (пољо)привреди Републике Србије **нису дале очекиване позитивне ефекте**. Другим речима, општа оцена петогодишњег учинска транзиције гласи: **скроман**. Постоји више аргумената за ову тврдњу. **Криза у пољопривреди није превладана**, док је у многим сегментима **продубљена**. На макро нивоу није дошло до промене релативно негативног економског положаја **пољопривреде**. На микро нивоу није дошло до реструктурирања субјеката у агропривреди.

Узроци наведених негативних тенденција су многобројни и биће у даљем делу рада презентовани.

2. Материјал и метод рада

У извођењу вредносних судова и критичких запажања коришћено је **искуство аутора**, као ангажованих учесника у процесу транзиције, посебно приватизације. Поред тога, консултовани су домаћи и инострани аутори који се баве овом проблематиком.

Метод рада је квалитативно-квантитативни. Коришћени су официјелни статистички подаци. Проблем је разматран вишедимензионално, аналитичко-синтетичким инструментаријумом. Анализирали смо **период 2000-2005. године**, за Републику Србију, као и период 90-тих година прошлог века. Транзицију пољопривреде посматрамо у ширем контексту (привреде и друштва).

3. Резултати истраживања са дискусијом

3.1. Развојна нестабилност пољопривреде

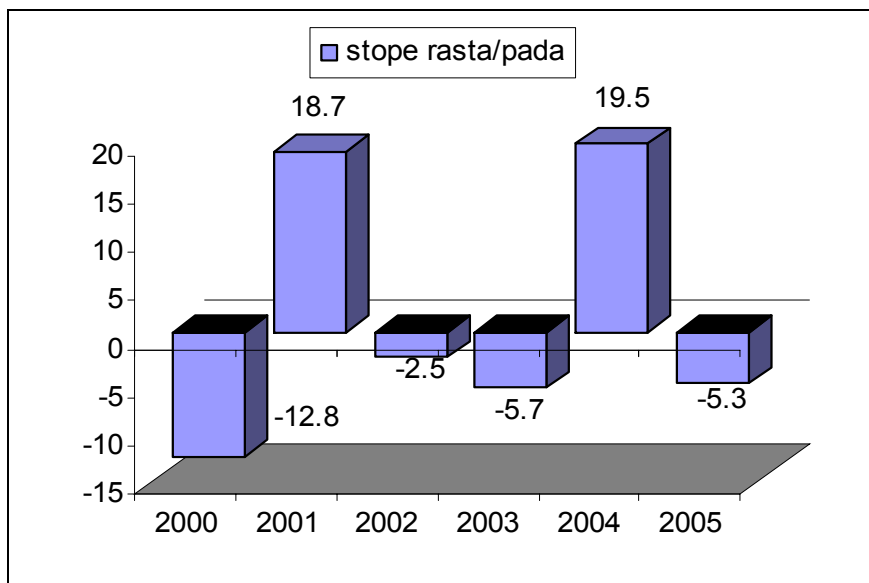
Нестабилност у развоју пољопривреде Републике Србије последица је следећих фактора: релативно ниске инвестиције у пољопривреду; неадекватна аграрна политика; климатски фактор.

Драстичан **пад инвестиција** у пољопривреду отпочиње од 1990. године и траје до данашњих дана. Тако на пример, капитална улагања у пољопривреду у периоду 1989-2001. износила су свега 37% обрачунате амортизације, да би од 1998. године била мања од улагања из 1954. године. У том времену стопа раста инвестирања у пољопривреду је **негативна** (-1,6% просечно годишње).

Преовлађујући облик улагања у пољопривреду од половине 90-тих година је **аграрни буџет**. За њега је карактеристичан пад у укупном буџету

све до 2004. године, од када почиње његов раст. Учешће средстава намењених финансирању пољопривреде у друштвеном производу пољопривреде такође је перманентно опадало.

Графикон 1: Кретање пољопривредне производње Р. Србије (2000-2005).

Извор: РЗС, Београд, 2006.

Пад инвестиционе активности резултирао је **спољно-трговинским дефицитом** аграрних производа (падом извоза).

3.2. Неповољна аграрна структура и пад продуктивности

Неповољна аграрна структура манифестује се на различите начине, што се негативно одражава на продуктивност рада.

Тако на пример, **учешће** пољопривреде у стварању друштвеног производа и анционалног дохотка Републике Србије је изузетно високо (од 15% до 22% од 1990. до 2004.), знатно више од истог учешћа развијених земаља ЕУ (1,7%-5%). Реч је код нас о **ретроградном процесу** у коме се у социоекономској структури повећава учешће примарног сектора у односу на секундарни, посебно терцијални сектор (сектор услуга), не само у структури друштвеног производа, него и у структури радне снаге. Тако је у

пољопривредним делатностима крајем 2005.године, чак уз благи пораст, било запослено 24% укупно запослених лица у Србији.

Поред тога, наше пољопривредно газдинство је једно од **најситнијих** у Европи, са просечном величином од око три хектара, наспрам просека ЕУ од око 200 ха. У Србији свега 5,5% произвођача, од укупно 778.891 обрађује преко 10 ха. Процес укрупњавања поседа одвија се веома споро.

У структури пољопривредне производње **учешће сточарства опада**, због пада физичког обима производње, што је, такође, супротно трендовима развијених аграрних земаља.

Структура **спољне трговине** такође је неповољна. Удео извоза примарних производа у ГДП-у релативно је висок. Србија, наиама, у области пољопривреде извози, углавном, производе са релативно малим садржајем технологије. Слично је и код структуре увоза, где је удео примарне групације још увек висок, док је удео технолошки интензивне групације релативно низак, иако у порасту.

Неповољна аграрна структура утицала је и утиче, са различитих аспеката, на **пад продуктивности** рада у пољопривреди. У савременим условима компаративна предност, као основа продуктивности, уступила је место конкурентноској предности, која се састоји у продуктивнијем коришћењу ресурса.

3.3. Пад конкурентности пољопривреде и аграрних субјеката

Конкурентност целокупне наше привреде је на непримерено нисом нивоу. Општи је утисак да је Србија у погледу конкурентности, заправо, европска земља са афричком конкурентношћу. Другим речима, ниво конкурентности Србије не обезбеђује осмишљено међународно позиционирање.

У прилог тезе о неконкурентности наше привреде говори и споменути **спољно-трговински дефицит**, који је доминантна црта наше спољне трговине. О томе говоре и новији подаци, по којима је у прав три месеца 2006. године Србија остварила спољно трговински дефицит од око 1,1, милијарди евра, што је за 46,6% више него у истом периоду предходне године. Укупни спољно трговински дефицит достигао је високу цифру од око шест милијарди евра.

То говори и о **неконкурентности наших аграрних субјеката**. Пољопривредно предузеће је у дугорочној (хроничној) кризи: задужено, великвидно, са вишком радне снаге, са незавршеном приватизацијом, без

уведеног система квалитета, са застарелом технологијом – неспособно је за било какву озбиљну конкурентску борбу на међународном тржишту. Индивидуално пољопривредно газдинство, са просечном величином од око три хектара, једно је од најситнијих у Европи и свету. Поред тога, оно је остарело, исцрпљено и неспособно за конкуренцију са модерним и снажним европским и америчким фармама. Наша пољопривредна задруга је „ни на небу ни на земљи”. Некадашњи концепт тзв. социјалистичке задруге није до краја разграђен, нити је нови концепт пољопривредног задругарства изграђен. Сложени системи (ПИК, АИК, ПТК) су у процесу „распадања”, док нови облици сложених система (корпорације и холдинзи) тек су у зачетку. Мала и средња предузећа у пољопривреди су у процесу оснивања и развоја. Међутим, неповољан економски положај пољопривреде, неадекватна улога државе, проблем финансирања, правна несигурност, итсл. – дестимулативно делују на ове важне субјекте агробизниса.

3.4. Спорост реформе аграрне политике и увођења аграрног законодавства

Из наведених констатација намеће се закључак да је спорост транзиције у Србији последица, између осталог, и спорости и неефикасности мера економске политике, у том контексту и мера аграрне политике.

Основна обележја аграрне политике на почетку транзиције су: изразита социјална функција пољопривреде, неповољан економски положај пољопривреде (маказе цена и диспаритети цена), скроман аграрни буџет, нерешен проблем финансирања пољопривреде итд. Аграрна политика Србије од 2004. године **покушава да начини заокрет** у стратешким опредељењима: усмерена је на подршку тзв. породичним комерцијалним газдинствима; од политике подстицаја дохотку иде се, на подстицање инвестиција; подршка земљорадничким газдинствима за измену производне структуре.

Стратегија развоја пољопривреде коју је августа 2005. године усвојила Влада Републике Србије усмерена је, наиме, на конкурентност породичних комерцијалних газдинстава. У самој стратегији као и у пратећим документима нису, међутим, дати критеријуми за дефинисање овог типа газдинства. Осим тога, Стратегија није понудила решења ни политику за газдинства која нису комерцијална, немају шансу или не желе да то постану. Велики број газдинстава у Србији, с обзиром на скромне земљишне потенцијале, ниску акумулативну моћ, остарелост радне снаге и руинираност ресурса којим располаже, неће моћи да се трансформише у комерцијална газдинства, независно од производне структуре за коју се определи. Ова

газдинства имају своје место у прехранбеном ланцу, иако нису значајна у вертикалном производном систему, те се и за њих мора предвидети одговарајући „социјални програм”.

Што се тиче **аграрног законодавства** оно се споро доноси и тешко примењује. Осим наведена два документа, која је усвојила Влада, донет је и Закон о ветерини, који уводи европске норме и стандарде у ову проблематику, као и Закон о пољопривредном земљишту, који уноси неке контраверзе.

Приметно је, када су у питању закони из ове области, да они тешко пролазе у Скупштини и то, по нашем мишљењу, из два разлога. Први је однос посланика према Министру пољопривреде, а други – отпори променама. Ни једно ни друго није добро за ову, за нас важну, привредну делатност.

3.5 . Неизграђеност концепта интегралног руралног развоја и ревитализације села

Интегрални рурални развој (ИРР) је интердисциплинарна, мултисекторска стратегија ЕУ, која подразумева примену принципа одрживог економског развоја. Ембрионом руралног развоја ЕУ сматра се Mansholtov план, који је настао давне 1968. године. Тиме су успостављени темељи заједничке руралне политике, који ће се дограђивати кроз настанак и реформу заједничке аграрне политике (ЗАП) и друге документе и програме. Средином јула 2004. утврђен је финансијски оквир за наредни програмски период 2007-2013. С тим у вези формиран је **Европски пољопривредни фонд за рурални развој** (European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD), који предвиђа улагања за наведени период у износу од 88.753 милијарде евра. При том се примењује тзв. Лидер приступ локалне развојне стратегије.

Суштина концепта ИРР је у схватању да се рурална подручја морају развијати на широј и комплекснијој основи, а не као до сада искључиво на развоју примарне пољопривредне производње. Такав интегрални приступ манифестује се у интеграцији пет кључних сегмената развоја на тим подручјима, а то су: економски, социјални, институционални, демографски и еколошки.

С тим у вези настао је концепт **мултифункционалне пољопривреде** као део стратегије ИРР. Овај концепт је другачији од (до)садашњег концепта монофункционалне пољопривреде („пољопривреде ради производње”). Тај нови концепт развоја подразумева акције у корист живота на селу, као што су: (1) развој руралних подручја (обезбеђивање запослености и повезивање пољопривреде са осталим делатностима); (2) социјално-економска корист

(очување традиционалних сеоских вредности, културног наслеђа, исл.) (3) обезбеђивање прехранбене сигурности у руралним подручјима; (4) очување околине (биодиверзитет, заштита од поплава, ерозија, очување природних пејзажа,...). Реч је, дакле, о развоју не само пољопривреде, већ и свега „око пољопривреде”, односно развоју села и пољопривреде.

Наведена стратегија ИРР се интензивно имплементира у ЕУ.

Ми смо, на жалост, далеко и од те стратегије и од тог приступа. Седми део у Стратегији („Рурални развој”) је „мртво слово на папиру”. Наша реалност је суморна и тужна, јер данас у Србији од 4.800 села **нестаје** свако четврто. Процес **пражњења** (деаграризације) и процес **старења** села се, такође, настављају, посебно у брдско-планинским подручјима. Број села са веома малим бројем становника се повећава. У преко 60% села у Србији преостало становништво се налази у последњем стадијуму демографске старости.

Уз то, село нам је запуштено, остављено и заборављено. Оно, како то неко реће, „догорева као свећа”. Могућности запошљавања су, на жалост, никакве. Због тога млади беже са села.

3.6. Раст отпора променама

Отпори променама су феномен своје врсте на нашим просторима. Они су последица транзиционе рецесије и тзв. транзиционог шока, као и “дивље приватизације” с једне стране, и националне културе (“социјалног генотипа”), с друге стране.

Посебно забрињавају **отпори предузетништву**, које заједно са иновацијама, немају одговарајуће место, нити неку већу улогу у друштву. Отпори предузетништву код нас су многобројни и своје узроке имају у историји, традицији, култури, идеологији социјализма и религији. Код нас је на делу контенпација (препустити се својој судбини и сиромаштву) уместо активизма (рад, зарада и штедња).

То рађа “**антиекономски дух**” и **укорењен стари систем вредности**. Тај и такав дух последица је и разочараности већине грађана у тзв. прву генерацију транзиционих реформи,⁴ која је праћена неправдом, корупцијом и

⁴ **Прва генерација реформи** је обезбедила макроекономску стабилност, унутрашњу (ценовну) и спољно-економску либерализацију и приватизацију. **Друга генерација** обухвата изградњу, пре свега, институција за ефикасно функционисање тржишта, правосуђа и државне администрације. Оне земље, као Србија, које су имале и имају проблеме са првом имају проблеме и са спровођењем друге генерације реформи.

социјалном бедом. До (садашња) транзиција је, наиме, поделила друштво на добитнике и губитнике (драстично социјално раслојавање). Формирала се имовинска олгархија од неких 300 најбогатијих, затим релативно мала група средњих слојева, потом доминантна група осиромашених, и на крају “маргинална” група (састављена од прогнаних, избеглица и социјално убогих – како то каже социолог Зоран Видојевић). Све је то довело до масовно распрострањене зехне условљене егзистенцијалном неизвесношћу, која се доводи у везу са “погубним” последицама транзиције.

То су, поред наведеног, главни разлози спорости “транзиције у главама”.

4. Општи закључак и препорука

Узроци **неуспешности** досадашњег тока транзиције (пољо) привреде налазе се, по нашем мишљењу, у две групе фактора: екстерни и интерни. У прву групу спада, пре свега негативан утицај политике (и политичких дешавања), а у другу групу спадају организационо-управљачки проблеми субјеката, отпори променама и неуспешност економске и аграрне политике.

Мерама економске и аграрне политике државе нужно је убрзати транзиционе реформе и учинити их ефикаснијим.

На микро нивоу потребно је реструктурирање субјеката агропривреде и учинити их конкурентнијим.

Социјалном политиком, као политиком подстицања и развоја предузетништва у агробизнису, могуће је ублажити негативне ефекте транзиције и учинити је подношљивијом и прихватљивијом.

Политиком равномерног регионалног развоја могућа је имплементација концепта интегралног руралног развоја и ревитализације села.

5. Литература

1. Милановић, М.: "Приближавање Србије/СЦГ Европској унији - *новије компарације пољопривреде и аграрне политике*", Тематски зборник са научног скупа «Перспективе агробизниса Србије и европске интеграције», Економика пољопривреде (специјални број), 2/2006, Београд, књига I, стр.95-113.
2. Пејановић, Р., Тица, Н. и сарадници: "Неуспешност транзиционих реформи у пољопривреди Републике Србије", научни скуп

“Пољопривреда у транзицији”, Економика пољопривреде, специјални број, Београд, 3-4/2004, стр. 95-106.

3. Пејановић, Р., Тица, Н.: "Проблеми транзиције пољопривреде Републике Србије", тематски зборник ("Стабилизација и развој – како даље?") СЕ СЦГ, Будва, 2005, Економист, Београд, бр. 1/2005, стр. 236-248.
4. Пејановић, Р., Тица, Н.: "Транзиција и агропривреда", Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2005.
5. Пејановић, Р.: "Транзиција, систем вредности и отпори променама", Савремена пољопривреда, Пољопривредни факултет, Нови Сад, бр. 5/2006, стр. 28-35.

TRANSITION OF AGRICULTURE IN THE REPUBLIC OF SERBIA
- achievements, effects and limitations -

Radovan Pejanović¹, Ph.D., Milan R. Milanović², Ph.D. Drago Cvijanović³, Ph.D.,

¹ Faculty of Agriculture, Novi Sad

² Megatrend University, Belgrade

³ Institute of Agricultural Economics, Belgrade

Summary

The authors consider the current issues of the transition of agriculture in the Republic of Serbia, its achievements, effects and limitations. According to their opinion, the transitional reforms, so far, have not had the anticipated positive effects. The causes lie in the system. It is manifested in different ways: the developing instability of agriculture; unfavourable agrarian structure and decrease in productivity; decline of competitiveness; inefficiency of agrarian policy; the decrease in population and deterioration of villages; growing resistance to changes.

The authors propose the measures and activities for overcoming the existing status, as to make the transition more efficient and bearable.

Key words: transition, crisis, agriculture, agrarian policy, resistance to changes and limitations.

Author's Address:

Dr Radovan Pejanović
Poljoprivredni fakultet
21000 Novi Sad
Republika Srbija